

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

**ЧОРНА Н.П., - кандидат економічних наук, доцент
Тернопільського національного економічного університету**

*Досліджено доцільність розвитку сільського туризму в Україні.
Обґрунтовано необхідність державної підтримки туризму в українських селах.
Узагальнено передовий світовий досвід розвитку агротуризму.*

Постановка проблеми. В українських селах на сьогодні існує ряд проблем, основні з них пов'язані з відсутністю мотивації до праці, бідністю, трудовою міграцією, безробіттям, занепадом соціальної інфраструктури, поглибленням демографічної кризи та деградацією поселенської мережі. Це свідчить про незадовільний стан розвитку сільських територій і дає підстави пошуку шляхів його удосконалення. Важливим заходом відродження села в нашій державі є розвиток зеленого туризму.

Своєрідна мода на відпочинок у сільській місцевості, що набуває сили в Європі останніми роками, дійшла й до України. Зелений туризм, як відпочинок у селі, для України не є новиною, адже ще на початку ХХ ст. до карпатських сіл приїжджали на відпочинок відомі українські письменники, художники, артисти, політики.

За роки незалежності досить багато українців виїхали на роботу за кордон. Розлука з родиною, ризик зниження професійного рівня, відсутність стабільності, дискомфорт у зв'язку з перебуванням в іншому культурному та етнічному середовищі, дискримінація та інші проблеми змушують сивіти не одну голову...

Значною мірою сприяти як поверненню нинішніх заробітчан до рідних домів, так і створенню нових робочих місць може така галузь вітчизняного туризму, як сільський туризм. Він охоплює широкий спектр форм відпочинку на селі: від стаціонарного у сільській місцевості (власне, сільський туризм), у туристичних центрах і курортах, що розміщені у селищах та містечках, до відпочинку в сільських дворогосподарствах (агротуризм).

Проблема розвитку сільського туризму в Україні особливої актуальності набула в останні роки. Організація відпочинку на селі має надзвичайно позитивний вплив на економіку та екологію регіонів

України за рахунок використання наявного приватного житлового фонду, розширення сфери зайнятості сільського населення та можливостей реалізації на місці продукції особистого селянського господарства, забезпечення туристів екологічно чистими продуктами харчування та збереження природи внаслідок зниження антропогенного пресу. Мальовнича природа України дозволяє розвивати цей вид відпочинку практично у всіх регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою розвитку села в Україні займаються вітчизняні вчені: О.Бородіна, О.Онищенко, І.Прокопа, В.Юрчишин.

На думку Бородіної О. та Прокопи І., визначальною характеристикою сільського розвитку є його людиноцентризм. Ідеться про те, що, по-перше, він має бути спрямований на задоволення потреб і забезпечення реалізації інтересів якнайширших верств сільського населення, передусім тих, хто безпосередньо займається сільським господарством, а по-друге, селяни, сільські жителі загалом, повинні бути активними учасниками і провідниками заходів сільського розвитку [2, с.79].

Науковці А.Здоров, М.Кабушкін, Є.Козловський, Г.Муїнін, Х.Роглев ґрунтовно досліджували туристичну галузь в цілому та її окремі складові. Проте на сьогодні питання розвитку сільського туризму в Україні розкрито недостатньо і залишається відкритим для вивчення.

Постановка завдання. Метою даного наукового дослідження є розкриття суті та доцільності розвитку сільського туризму в Україні як важливої складової вирішення сучасних проблем на селі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільські території – це гетерогенні за своєю структурною будовою соціально-просторові утворення, що складаються з населення, поселень, виробничих комплексів, інфраструктури, земель сільськогосподарського та іншого призначення, природного середовища, які виконують виробничо-господарські, природоохоронні, рекреаційно-оздоровчі, соціальні та інші функції з урахуванням ресурсного потенціалу і перебувають під управлінським впливом органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також суб'єктів господарювання різних форм власності [11, с.18].

В останні роки українські села занепадають. Завдання нашої держави полягає в розробці такої ідеології, яка здатна змінити ставлення суспільства до сільського господарства, села, селян, покращити психологічний клімат на селі, подолати невпевненість

сільського населення у своєму майбутньому. Сільський розвиток повинен бути підпорядкований інтересам тих, хто проживає та працює в селі.

В Законі України «Про основні заходи державної аграрної політики на період до 2015р.» від 18 жовтня 2005р. передбачено наступне: збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі. В даному документі також сформульовані основні напрями їх реалізації, серед яких заслуговує на особливу увагу питання про наближення і вирівнювання умов життєдіяльності міського і сільського населення.

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015р. передбачає утворення при Кабінеті Міністрів України Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку сільських територій та відповідної науково-дослідної установи у системі Української академії аграрних наук.

Сьогодні сільський туризм в Україні перебуває у стадії реформування та розвитку. Найбільше цікавлять туристів села, розташовані на морському узбережжі, біля річок та озер, у горах, а також поблизу джерел мінеральних вод, покладів лікувальних грязей і в місцевостях, що мають видатне значення в українській історії та культурі. Цікавою формою набуває також сільський туризм, пов'язаний з релігійним паломництвом до найбільш відомих святинь.

Відпочинок на селі приваблює, насамперед, мешканців великих міст України, які мріють пожити хоча б короткий час в екологічно чистій сільській місцевості, поласувати натуральними продуктами традиційної української кухні, хоч трохи відпочити від шаленого міського життя у камерній обстановці мальовничої сільської садиби. Дехто вивозить дітей на село заради оздоровлення.

Туристів до села приваблює також сільська воля, відчуття якої позбавлені масові курорти. З господарем можна вільно домовитися про терміни та умови проживання, про склад харчування, про екскурсії тощо. «Офіційний» турист такої свободи вибору, як правило, позбавлений.

Деяким туристам подобається відпочивати у селі через певну екзотику сільської праці. Городяни хочуть показати своїм дітям, звідки береться хліб, молоко та інші продукти. Туристи мають можливість у селі порибалити, вполювати дичину. Сільські господарі пропонують туристам також різні розваги: катання на бричках чи санях, участь у традиційних народних святах, сільських весіллях тощо.

Останнім часом сільській зеленій туризм став улюбленим видом відпочинку для іноземців, які живуть і працюють в Україні: співробітників посольств, працівників іноземних представництв, банків, компаній, фондів і т. д. Вони приїжджають до українського села як на уїк-енд, так і на довший термін.

Сьогодні в Україні формується економічна основа для організації відпочинку на селі. Відновлення діяльності закладів соціально-культурного призначення поступово формуватиме сферу нетрадиційних для села видів підприємницької діяльності та сферу розваг. З цією метою Державною службою туризму і курортів проводиться така робота по активізації розвитку сільського туризму, відпрацюванню механізму державної підтримки цього виду туризму з урахуванням досвіду розвинених країн, створення відповідної правової бази.

В умовах взаємодії малих сільськогосподарських та агротуристичних підприємств «агротуризм, як кожен складний, господарчий організм, прагне до структурної рівноваги. Це означає, що в ньому не може так бути, що одна складова важлива, а інша – ні. Найкращі показники в агробізнесі будуть тоді, коли ці два суб'єкти розвиваються комплексно, але комплексність зовсім не означає, що цей розвиток проходив рівномірно і в однакових об'ємах» [14].

Наступним питанням співпраці є взаємодопомога в подоланні такого недоліку сільськогосподарської діяльності, як сезонність. В умовах сезонної праці саме агротуристичні фірми є замовниками і споживачами продукції, яку виробляють фермери. Завдяки агротуристичним підприємствам сільськогосподарські підприємства орієнтуються на вимоги споживачі-туристів, творчо підходять до підприємницької діяльності відповідно до пори року і місцевих умов для забезпечення відпочивальників екологічною продукцією. Теоретичні дослідження, а також господарча практика деяких економічно розвинених країн доводять, що агротуризм позитивно впливає і на соціально-господарський рівень сільськогосподарських підприємств. Участь цих господарств в обслуговуванні туристичного руху є своєрідною рушійною силою в розширенні асортименту продукції рослинництва і тваринництва. Саме завдяки агро туризму фермери мають можливість отримати додатковий прибуток в міжсезонний період.

Соціально-економічними передумовами розвитку сільського туризму в Україні є:

- наявний приватний житловий фонд, потенційно це понад 1,0 млн. будинків (на сьогодні в селах України нараховується 6,2 млн. житлових будинків, з яких 98% - у приватній власності);

- незайняте або частково зайняте в особистих селянських господарствах сільське населення складає понад 3,0 млн. чол. (середньорічна кількість працездатного населення, що проживає в сільській місцевості, складає 6,4 млн. осіб, значна кількість яких не працевлаштована або частково зайнята);

- проблема збуту сільськогосподарської продукції, дві третини якої виробляється в особистих селянських та фермерських господарствах.

Розвиток сільського туризму впливає:

- на вирішення соціально-економічних проблем села;
- на зменшення рівня безробіття на селі та розширення кола самозайнятості сільського населення, особливо молоді;
- на розширення можливостей реалізації продукції особистого підсобного господарства, причому реалізації її на місці;
- на покращання благоустрою сільських садіб, вулиць, в цілому сіл; стимулює розвиток соціальної інфраструктури;
- на відродження, збереження і розвиток місцевих народних промислів, пам'яток історико-культурної спадщини;
- на підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення.

За декілька останніх років в Україні вже чітко виділилися регіони – лідери щодо розвитку сільського туризму, а саме: західний регіон – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області; південний регіон – АР Крим, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; центральний і північний регіони – Вінницька, Київська, Полтавська, Черкаська, Чернігівська області.

Селянин-фермер в межах сільського туризму може організувати: активний туризм (збудувати на своїй території спортивний майданчик, підйомник, розробити маршрути для велотуристів, кінні прогулянки);

екотуризм (відпочинок в екологічно чистій місцевості, вживання чистих продуктів);

мисливський туризм;

культурно-етнічний (екскурсії, розповіді про історію краю, національні обряди, побут) тощо.

Основою сільського туризму є власне сам селянин та його побут. Селянин запрошує до своєї оселі: людину з міста подивитись на сільськогосподарське виробництво (як робиться особливий сир, масло, ковбаса тощо, як вирощуються свині, кролі, корови, коні); людину творчої, розумової праці подивитись на майстерність ремісника (як робиться дерев'яний посуд, як плететься ліжничок) іноземців подивитись на особливості національних традицій, культури.

Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в усіх регіонах України зумовлена такими обставинами:

Регіони України володіють значним, досі ще малоосвоєним, рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях.

Збережена етнокультурна самобутність історичних країв нашої держави (Буковина, Покуття, Закарпаття, Волинь, Поділля, Слобожанщина тощо) виступає ексклюзивною міжнародно-туристичною конкурентною перевагою, що дозволить нашій країні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму на Європейському континенті.

Розвиток сільського зеленого туризму стимулює мале підприємництво, важливе для відродження традиційного господарського укладу й оздоровлення економіки аграрних районів нашої держави.

Поширення в Україні практики організації агорекреаційного сервісу вирішує низку напружених соціальних проблем регіонів, зокрема, масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо.

Практика організації для туристів відпочинку на селі сприяє зміні екологічної свідомості сільського населення, тому здатна відігравати важливу роль у збереженні довкілля.

Ця форма масової рекреації, як жодна інша, сприяє вихованню національно-патріотичних почуттів.

З початку XXI ст. сільський зелений туризм, за визнанням експертів Всесвітньої туристичної організації (ВТО), є одним з секторів туристичної індустрії, що динамічно зростають. Ідеї охорони навколишнього середовища, що стали надзвичайно популярними серед західної цивілізації, охопили й індустрію туризму. Внаслідок цього серед масових туристів виник попит на види туризму, альтернативні масовому, — так звані «зелені» подорожі. Згідно з

офіційними статистичними даними ВТО, «зелені» подорожі нині займають від 7 до 20 % у загальному обсязі турпоїздок.

Темпи росту сільського зеленого туризму оцінюються ВТО від 10% до 30% у рік, а його частка в доходах від міжнародного туризму сягає 10—15 %.

Тільки один європейський ринок сільського зеленого туризму, за оцінками Європейської Федерації Фермерського та Сільського Туризму (EuroGites), на сьогодні складає близько 2 млн. ліжок-місць. Український ринок потенційно здатний прийняти й розмістити на селі близько 150 тис. «зелених» туристів.

У 1990-х рр. сільські місцевості України зазнали істотних структурних змін: проблем із зменшенням населення, зростанням безробіття, зменшенням прибутків, масовою заробітчанською міграцією, погіршенням соціального захисту, втратою сільської ідентичності й культури. Упродовж останніх років незалежного розвитку Україна має стійку негативну тенденцію до скорочення кількості сільських населених пунктів, тобто вимирання сіл. Назви таких сіл щезли не лише з дорожніх вказівників і регіональних документів, а навіть із сучасних географічних карт. За даними офіційної статистики, нині в Україні залишилося близько 28 600 сіл, однак у 8,5 тис. з них упродовж останніх трьох років не народилася жодна дитина. А це означає, що такі села також приречені на «тихе» вимирання.

Нині українські демографи щораз частіше оперують такими науковими поняттями, як «поселення, що зникають» та «занепадаючі поселення». Для прикладу, лише у Львівській області до категорії тих, що зникають, офіційно зараховано 85 сільських поселень (4,6 %). Це села з населенням до 50 осіб, з кризовою демографічною ситуацією — домінуванням населення пенсійного віку (60—80 %). У багатьох з цих малих сіл на сьогодні проживають лише особи пенсійного або працездатного передпенсійного віку. Звичайно, внаслідок природного скорочення населення такі поселення надалі зникатимуть.

Однією з причин досить активного розвитку сільського туризму в окремих європейських країнах є криза сільськогосподарського сектора. Частка громад, зайнятих у такому виробництві, становить від 2% (Бельгія та Данія) до 30% (Греція) від їх загальної кількості. Саме цим пояснюється підвищене зацікавлення зеленим туризмом, який, за умови швидкого розвитку, може відновити чимало сільських регіонів. Так, 35% міських жителів країн ЄС уже віддають перевагу відпустці «під грешкою», у Голландії таких — взагалі половина.

Активному розвитку сільського туризму сприяє також аграрна політика урядів, яка спонукає фермерів до пошуку альтернативних джерел доходів. Ну і, звісно, бажання людей повернутися до природи, за невисоку плату доторкнутися до її чистоти, пожити в сільському середовищі й відкрити нові для себе народні ремесла, цікаві місця, кухню, фольклор тощо.

Оскільки зелений туризм є дієвим засобом вирішення проблеми утримання населення в слабorozвинутих регіонах, у багатьох країнах він розглядається як один із важливих напрямів у політиці розвитку села. У Франції, Великобританії, Голландії, Ірландії, Німеччині, Іспанії залучення до діяльності у сфері зеленого туризму заохочується на національному рівні. За популярністю відпочинок у сільській місцевості в цих країнах посідає нині друге місце після вакацій на морі. Сільський туризм створює нові робочі місця та приносить реальний дохід регіонам, дозволяє знайти засоби і способи для збереження природи. В багатьох країнах розвиток цього виду туризму став головним напрямом охорони і відтворення сільських ландшафтів.

У Німеччині становлення зеленого туризму почалося з розробки концепції його розвитку у периферійних регіонах. У результаті на ринку нині представлені пропозиції дешевого відпочинку на природі, без використання дорогої інфраструктури, але з наданням комфортних умов проживання.

Загальновідомі успіхи Франції у створенні агротуристичного продукту. Щорічно країну відвідують у середньому 37 млн. іноземних туристів, із них близько семи мільйонів віддають перевагу відпочинку на селі.

Дедалі привабливішим стає сільський туризм в Англії. Тамтешні фермери пропонують широкий вибір різноманітних послуг за доступними цінами та зі спеціальними знижками для дітей. Великий попит у мандрівників на пристосовані для туристських потреб старовинні ферми.

В Ірландії стіни будинків, у яких надають туристичні послуги в селі, ідентифікуються відповідними символами: їх прикрашають зеленими листочками. Знайти «зелене» житло допомагають спеціальні покажчики, довідники, каталоги, в яких пропонується ночівля на фермах або віллах із багатим частуванням.

Належний досвід у цій справі має Польща. Так, на селян, які бажають розпочати діяльність у сфері зеленого туризму, та тих, котрі вже надають такі послуги, не поширюється дія закону, що регулює господарську (підприємницьку) діяльність. Тому грошові винагороди

за відповідні послуги не підлягають стягуванню податку на додану вартість. Законодавство також передбачає, за певних умов, звільнення отриманих доходів і від податку на доходи фізичних осіб. Закон зобов'язує сільських господарів реєструвати відпочивальників у спеціальному журналі. Причиною виникнення цивільної відповідальності може бути невиконання або ж неналежне виконання умов домовленостей між сторонами, а також заподіяння шкоди. Така відповідальність реалізується шляхом відшкодування вартості заподіяних збитків. Взаємні права та обов'язки сторін визначаються договором, укладеним між ними.

В угорському законодавстві регулювання зеленого туризму не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Відповідно, не підлягають оподаткуванню й особисті доходи, отримані селянами від використання для відпочинку власного житла. Існують також спеціальні пільги та переваги для сімейних господарств, які займаються діяльністю у сфері сільського туризму, якщо вони розміщуватимуться на території сільських поселень в економічно слабкорозвинутих регіонах. Отримати такі пільги та переваги можна на конкурсних засадах. Ці проекти можуть отримати матеріальну підтримку у формі кредитів (до 8 тис. доларів США), які в разі успішної реалізації проекту поверненню не підлягають.

Великий законодавчий досвід у розвитку агротуризму має Латвія. Зумовлено це тим, що вже тривалий час основним контингентом туристів, які бажають відпочити в тамтешній сільській місцевості, є іноземці. Уряд вчасно звернув увагу на цей досить перспективний вид туризму, здатний вирішити проблему безробіття на селі, і затвердив ряд відповідних нормативів. За даними Асоціації сільського туризму Латвії, за останніх вісім років у сільській місцевості майже вдвісьтеро зросла кількість місць прийому туристів, у 19 разів — кількість ліжко-місць.

Інституції Європейського Союзу наголошують, що країнам-членам ЄС варто скористатися досвідом країн, як сприяють розвитку сільському туризму. Доведено, що взаємодія фермерських господарств з агро туристичними фірмами сприяє боротьбі з безробіттям, розширенню ринку збуту сільськогосподарської продукції, формуванню екологічної культури, інформації про напрямки сільськогосподарської діяльності аграрних підприємств в інших регіонах країни та за кордоном тощо.

Україні варто скористатися позитивним досвідом розвитку сільського туризму за кордоном. Адже й наше село приваблює мальовничою природою, специфічним способом життя, українською гостинністю та здоровою їжею. Тобто наявні передумови цілком достатні для розвитку зеленого туризму. Однак на сьогодні розвиток цього сегменту вітчизняного туризму ще не досягнув значних успіхів. І це при тому, що незайнятим або частково зайнятим є сільське населення, немає проблем із сільськогосподарською продукцією, яка в основному вирощується у приватних селянських та фермерських господарствах.

Нині в Україні практичними проблемами сільського зеленого туризму дієво намагається перейматися лише всеукраїнська громадська неприбуткова організація з відповідною назвою — Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. У деяких областях, передовсім на Західній Україні, місцеві держадміністрації намагаються дати раду розвитку зеленого туризму, проте на заваді стає законодавча невизначеність.

Висновки з даного дослідження. Отже, саме розвиток сільського туризму в Україні і є одним із напрямів застосування праці за рахунок створення нових робочих місць. Зелений туризм дає додатковий заробіток сільській родині та стимулює розвиток її господарства для забезпечення потреб туристів у продуктах харчування.

Стратегічною метою розвитку сільського зеленого туризму в Україні є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби як наших співвітчизників, так і іноземців; розширення внутрішнього туризму та постійне зростання обсягів в'їзного туризму, забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів їх населення. Такий туризм впливає на збереження та відновлення природного середовища й історико-культурної спадщини, наповнення державного та місцевого бюджетів. Цього можливо досягти тільки при удосконаленому нормативно-правовому забезпеченні розвитку сільського туризму та сприятливій державній політиці.

Література:

1. Биржаков М.Б. Введение в туризм. — СПб.: Герда, 2003. — 320 с.
2. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / Бородіна О., Прокопа І. // Економіка України. — 2009. - № 4. - С. 74 – 85.
3. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / Бородіна О., Прокопа І. // Економіка України. — 2009. - № 5. - С. 59 – 67.
4. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015р.: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007р. // Офіційний вісник України. — 2007. - №73. — С. 7 – 46.
5. Закон України про основні заходи державної аграрної політики на період до 2015р. від 18 жовтня 2005 р. // Офіційний вісник України. — 2005. - №45. — С. 11 – 15.
6. Здоров А.Б. Экономика туризма. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 367 с.
7. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. — Чернівці: Книги – ХХІ, 2003. — 300с.
8. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг // www.tourlib.net
9. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 272 с.
10. Онищенко О. Сільський розвиток: основи методології та організації / Онищенко О., Юрчишин // Економіка України. — 2006. - № 10. - С. 4 - 13.
11. Павлов О.І. Сільський розвиток та розвиток сільських територій: процесуальний та об'єктний прояви // Економіка. Фінанси. Право. — 2009. — № 7. — С. 17 - 20.
12. Павлов О.І. Селяноцентризм як висхідний принцип розбудови сільських територій України // Економіка. Фінанси. Право. — 2009. — № 9. — С. 14 - 17.
13. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку // Економіка України. — 2007. - № 6. - С. 50 – 159.
14. Wos A. Agrobisnes. Makroekonomika. — Т.1. — Warszawa: Wydawnictwo KEJUTEXT, 1996. — 334.